

Ольга Демиденко

кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-0643-5510
olga.demydenko80@gmail.com

Ілля Кравчук

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
krava387@gmail.com

Станіслав Висоцький

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Київ, Україна
perturabo.primarch4@gmail.com

ВІДТВОРЕННЯ МІФОНІМІВ ТА МІЛІТАРНИХ ТЕРМІНІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНИХ ТВОРІВ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ

Стаття присвячена питанням відтворення міфонімів та мілітарних термінів на прикладах перекладів творів Дж. Р. Р. Толкіна українською мовою. У статті висвітлені та проаналізовані перекладацькі рішення щодо адаптації міфонімів для української читацької аудиторії на основі оригіналу та перекладів українською мовою творів Дж. Р. Р. Толкіна «Гобіт» і трилогії «Володар перснів». Також наведено класифікацію досліджуваних одиниць та найчастотніші перекладацькі трансформації, застосовні для їх адекватного відтворення мовою перекладу. Наведені кількісні та якісні результати проведеного дослідження.

Ключові слова: мілітарні терміни; міфоніми; Дж. Р. Р. Толкін; фентезі; міфологія; перекладацькі трансформації.

1. ВСТУП

Джон Рональд Руел Толкін – англійський письменник, поет, філолог і професор. Класик світової літератури ХХ століття та один із фундаторів жанрового різновиду фантастики. Найбільш відомий у всьому світі як автор «Гобіта, або Туди і Звідти», трилогією «Володаря перснів» та «Сильмариліон» (Gunner, 2021).

Досліджувані фентезійні твори є взірцями використання міфонімів – мовних одиниць, що відображають культурні, історичні та міфологічні аспекти певного народу чи вигаданого світу. Міфоніми у творах жанру фентезі виконують важливу роль у створенні підґрунтя для вибудови міфологічного простору твору, надаючи йому автентичності та глибини. Ці мовні одиниці не просто функціонують як власні назви, а мають значне міфологічне та культурне навантаження, що важливо враховувати в перекладі, оскільки необхідно зберегти не лише пряме значення, але й відтворити культурний, міфологічний контекст, у якому використовується міфонім. Водночас особливої актуальності набувають і мілітарні терміни, які використовуються у текстах фентезі, оскільки, на відміну від міфонімів, вони можуть

бути не лише заснованим на міфології витвором уяви автора, а часто мають тісний зв'язок з реальними мілітарними суб'єктами, об'єктами і явищами. З огляду на те, що фентезійні твори набувають все більшої популярності, важливо досліджувати особливості їх перекладу та перекладацькі стратегії, використані під час відтворення англійських міфонімів та мілітарних термінів українською мовою.

Постановка проблеми. Переклад англійських міфонімів та мілітарних термінів українською мовою є значним викликом для перекладачів з огляду на багатоаспектність таких лексичних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на все більшу популярність жанру фентезі, зростає і актуальність перекладу фентезійних текстів, які є багатограним матеріалом для лінгвістичних досліджень. Лексика фентезі є унікальним витвором авторської уяви, вибудованим на основі культури, історії, а також міфологій, які вплинули на світогляд авторів і відображені у текстах, творених ними.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговують міфоніми, які неодноразово потрапляли до фокусу уваги лінгвістів та перекладознавців. Науковим підґрунтям цього дослідження стали праці В. Даніліної (2012), А. Мироненко (2016), Ю. Куряти (2010), а також Ю. Великороди, Л. Керничною (2021) та ін.

У працях вищезгаданих та інших науковців міфоніми розглядаються з різних позицій як:

- власну назву будь-якого міфологічного предмета (Даніліна, 2012);
- лексичні одиниці, що позначають міфічні істоти, об'єкти тощо, засоби вербалізації міфологічної картини світу (Великорода, & Кернична, 2021);
- окрему мікросистему мови, з власною специфікою семантики, типами, особливими функціями та періодами цього функціонування (Мироненко, 2016);
- елемент міфу та споріднених оповідей (казок, легенд), власна назва об'єкта або суб'єкта, що фігурує в них (Skorpenko, 2007);
- елемент міфу, що позначає собою певне міфологічне ім'я та виконує номінативну функцію (Курята, 2010).

У нашому дослідженні на основі проаналізованих концепцій пропонується узагальнено визначати міфонім як лексичну одиницю, що функціонує як власна назва в межах міфологічного простору, позначаючи унікальні об'єкти, суб'єкти, відрізки часу чи явища, які є частиною міфологічної картини світу певної культури чи народу. Мілітарні фентезі терміни досліджуються як спеціалізовані слова або вирази, які використовуються у текстах фентезі у контексті військової справи й охоплюють широкий спектр понять, пов'язаних із діяльністю армії, військових операцій, тактикою, стратегією, озброєнням, військовими званнями та іншими аспектами збройних сил.

Мета статті. Проаналізувати особливості перекладу англійських міфонімів та мілітарних термінів українською мовою на матеріалі перекладів твору Дж. Р. Р. Толкіна «The Hobbit, or There and Back Again». Основну увагу було зосереджено на перекладах Олександра Мокровольського («Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори») та Олени О'Лір («Гобіт, або Туди і звідти»).

2. МЕТОДИ

Перекладознавче дослідження відтворення англійських міфонімів та мілітарних термінів українською мовою проведено із застосуванням таких методів. Описовий метод використовувався для систематизації та аналізу міфонімів у творах Дж. Р. Р. Толкіна, а також визначення їхніх функцій у контексті фентезійної літератури, порівняльний – для порівняння перекладів і оригінального тексту, метод контекстуального аналізу для визначення культурно-символічного значення досліджуваних міфонімів та мілітарних термінів.

3. РЕЗУЛЬТАТИ Й ОБГОВОРЕННЯ

Міфоніми відіграють важливу роль у фентезійних текстах, адже кожне ім'я персонажа, місцевості, істот, предметів, явищ, та навіть назви народів що проживають у фантастичних світах, створюють основу для міфологічного простору твору, вони є тим що робить світ автентичним та глибинним. Саме тому їх переклад є викликом для перекладачів, оскільки вони не лише повинні передати смислове навантаження у тексті, а й зберігати культурну та емоційну складову, притаманну оригінальному твору і його світу, а у творах Дж. Р. Р. Толкіна навіть міфологічну. Це дозволяє аудиторії розуміти не тільки зміст твору, а й глибокий міфологічний контекст та ідіостиль Дж. Р. Р. Толкіна.

Елементи символізму і міфології неодноразово використовувалися авторами художніх текстів для відтворення різних ідей та розширення свого вигаданого світу. Дж. Р. Р. Толкін унікальним письменником, оскільки як лінгвіст і поліглот, він не просто створював нові міфічні світи, але й нові мови для персонажів своїх творів, щоб зробити витворений ним уявний світ максимально наближеним до «реального». Відтак і лексика його творів описує як уявне, так і реальне, або ж набуває нових конотацій у контексті фентезійного світу.

Розроблену Дж. Р. Р. Толкіном складну систему ельфійських мов Середзем'я (синдарин, квенья) складно відтворити будь-якою іншою мовою. Додатковим викликом є те, що для створення власних назв письменник також використовував давньоанглійську та давньоскандинавську мови. Так, наприклад, ім'я короля *Рогану Теоден* (англ. *Théoden*) є транслітерацією з давньоанглійського слова «*fēoden*» (король). Давньоскандинавську мову Дж. Р. Р. Толкін використовував для створення імен гномів, наприклад, «*Borinn Eikinskjaldi*» (Торін Дубоцит). Він також зазначав, що деякі власні назви не слід перекладати дослівно, наприклад, «Мордор» (англ. «*Dead Marshes*»), а назви ельфійською мовою автор рекомендував залишати без змін (Shippey, 1982).

Твори Дж. Р. Р. Толкіна відомі у всьому світі. Його перший твір «*The Hobbit, or There and Back Again*», виданий ще у 1937 році, став підґрунтям світу Середзем'я, завдяки своїй унікальності, досі зберігає свою популярність. Як людина з воєнним досвідом, письменник створив бездоганно реалістичний фентезійний світ, в якому на тлі кризи і війни розкриваються складні і глибокі особистісні переживання персонажів, хоча і неодноразово підкреслював, що в його творах немає алегорії на жодну з реальних війн або історичних подій. На сьогодні налічується близько 125 офіційних перекладів на 69 мов світу (Tolkien. n.d.). З них 2 українських переклади, зокрема переклад Олександра Мокровольського, виданий у 1985 році під назвою «*Гобіт, або Мандрівка за Імлисті гори*» і перевиданий у 2022 році з нагоди 35-річчя його перекладу, а також переклад Олени О'Лір, який вийшов друком у 2007 році під назвою «*Гобіт, або Туди і звідти*». З цими перекладами можна познайомитись і сьогодні завдяки видавництву «*Астролябія*». Трилогія «*Володар Пернів*», яка є продовженням історії Гобіта, налічує 87 переклади 57 мовами, чотири з яких є різними офіційними перекладами українською (Tolkien. n.d.).

Творчість Дж. Р. Р. Толкіна – це виклик для перекладачів, тож кожен з українських перекладів є унікальним і неповторним заслугою особливої уваги перекладознавців з огляду на унікальні рішення щодо відтворення і збереження ідіостилю автора та унікального лексичного складу його текстів, що зумовлює актуальність таких досліджень. У ході дослідження тексту «*Гобіт, або Туди і звідти*» Дж. Р. Р. Толкіна було виявлено 163 англійських міфоніми, які були класифіковані згідно концепції М.П. Кочергана (Кочерган, 1999) таким чином:

Антропоніми (36.2%) – власні імена, прізвиська персонажів фантастичних творів. У контексті творів Толкіна це імені, прізвиська всіх персонажів яких можна віднести до шести народів Середзем'я, наприклад Траїн Перший / *Thrain the Old* або Торін Дубоцит / *Thorin Oakenshield*. Серед них можна зустріти як прості власні імена (*Thorin* / Торін, *Beorn* / Беорн, *Gandalf* / Гандальф/Гандальф), так і складені імена з прізвиськами (*Bilbo Baggins* / Більбо Торбин/Злоткінс, *Belladonna Took* / Беладонна Тук). Цікаво, що деякі антропоніми також містять описові епітети чи титули (*Bard the Dragon-shooter of the line of Girion* / Бард із роду Гіріона – Переможець Дракона), що додають глибини характеристиці персонажів та вказують

на їхній статус чи визначні риси.

Топоніми (27%) – географічні назви у Середзем'ї. Наприклад Великий Млин / the great Mill або Нижні Зали / the Lower Hall. До цієї категорії входять як прості назви місцевостей (Gondolin – Гондолін), так і складені географічні назви (the Grey Mountains / Сиві/Сірі Гори, Dale in the North / Північний Діл). Особливу увагу привертають описові топоніми, які характеризують місцевість (Last Homely House / Останній Затишний Дім, the Great Shelf / Великий Залом/Уступ).

Зооніми (8,6%) – Сюди входять як імена унікальних створінь (Old Smaug / Старий Смог), так і загальні назви фантастичних істот (the wild Wargs / дикі варги, the Lord of the Eagles / Повелитель орлів, або old Carc / старий Карк»).

Космоніми – назви сузір'їв. У цьому творі Толкін не приділяв їм особливої уваги, але в його наступному творі космічні тіла розширили світ Середзем'я.

Хрононіми – назви відрізків часу, пов'язані з істричними подіями у різних кутках Середзем'я. Наприклад «Битва п'яти військ» («the Battle of Five Armies») або «гоблінські війни» («goblin-wars») Налічується 8 одиниць у творі.

Ідеоніми (6,7%) – назви об'єктів духовної культури, артефактів, священних місць у Середзем'ї. Наприклад меч Гламдрінг/ Glamdring Гандальфа. Серед них можна знайти як прості назви (Sting / Жало), так і більш складні конструкції, що описують магичні предмети (Arkenstone of Thrain / Траїнів Гори-камінь/Дорог-камінь Траїна).

Гідроніми (3,7%) – назви водоймищ. Наприклад, the River Running / Бистриця, the Great River / Велика Ріка.

Етноніми (12,9%) – Ця група включає назви різних рас та народів фентезійного світу (Wood-elves /лісові ельфи, Men of the Lake / Озерні люди).

Хрононіми (4,9%) представляють особливі часові періоди та дати світу фентезійного світу. Ця категорія включає як прості часові позначення (Durin's Day / Дарінів день), так і дати свят (Yule-tide / Новий рік/ Різдвян).

Класифіковані одиниці було проаналізовано з позицій трансформаційного підходу. Так найпопулярнішими прийомами виявилися калькування та транскодування, рідше зустрічаються заміна, модуляція, експлікація, додавання і компенсація. Наприклад, ім'я Bilbo Baggins (Tolkien, 2018) Олександр Мокровольський переклав як Більбо Злоткінс (Толкін, 2022), застосувавши модуляцію, а Олена О'Лір це ім'я переклала як Більбо Торбин (Даніліна, 2012), використавши калькування. Для перекладу імені Bilbo перекладачі використали прийом транскодування. Водночас, у епізоді, коли персонажі зустрічають тролів, і один з тролів називає «Більбо Торбина» «Віллі Хапуне» («Bill Huggins» в оригіналі), Олена О'Лір зробила вибір на користь транскодування і модуляції, що, водночас, призвело до втрати гру слів. У перекладі Олександра Мокровольського цей епізод суттєво скорочено.

Досліджувані переклади істотно відрізняються з огляду на їх інтенційність. Головна відмінність полягає у різних цільових аудиторіях. Переклад Олександра Мокровольського більш адаптований під дитячу аудиторію, у ньому спостерігається значна кількість вилучень. Переклад Олени О'Лір більш наближений до оригінального тексту.

У перекладі Мокровольського збережено 159 міфонімів. Найчастіше використовується калькування (52,5%) – дослівний переклад складових частин слова чи словосполучення (Bullroarer's / Рикобиків, Under Hill / під Горою, the Battle of the Green Fields / Битви на зелених полях). Другим за частотністю прийомом є транскодування (32,6%) – відтворення звукової або графічної форми слова (Gandalf / Гандальф, Thorin / Торін, а також Fili / Філі й Kili / Кілі). Рідше (7,2%) зустрічається заміна (Baggins / Злоткінс, Gollum / Гам-гам). Експлікація (5,5%) застосовується для описового перекладу з роз'ясненням значення (Mirkwood / Чорний ліс, the wild Wereworms / дикі чудовиська-перевертні). Додавання (1,7%) використовується для внесення додаткових слів (king Golfimbul / королю гоблінському Гольфімбулу). Найрідше зустрічається компенсація (0,6%): Bag-End / Золотий куток.

У перекладі Олени О'Лір збережено всі 163 міфоніми. Основним прийомом перекладу також є калькування (53%) (the East of East / на Крайній Схід, the Withered Heath / Сухі

Вересовища). Транскодування (32,6%) зберігає свою важливу роль у перекладі імен і етнонімів (Gandalf / Гандальф, Dwarves / Гноми, Hobbits / Гобіти). Заміна (6,1%) використовується не так часто (The Water / Заріччя, midsummer eve / Літня, the Carrock / Візкамінь). Експлікація (4,4%) застосовується для складних понять (the Land Beyond / Загірної Землі). Компенсація (2,8%) використовується частіше, ніж у перекладі Мокровольського (Mount Gram / Грім-гора, cram / запиханці). Додавання (1,1%) застосовується найрідше (Faerie in the West / королівстві Феїри на Заході).

При аналізі перекладів твору було виявлено, що переклад Олени О'Лір має більш послідовний і детальний підхід до відтворення міфологічної системи Дж. Р. Р. Толкіна, тоді як переклад Олександра Мокровольського є менш точним через адаптаційну природу. Переклад Олени О'Лір можна вважати максимально наближеним до оригінального задуму автора, зберігаючи як семантичну, так і культурну цілісність тексту.

Мілітарні терміни у контексті дослідження були класифіковані за такими категоріями:

- Тактичні терміни, які описують дії на полі бою або під час операцій. Прикладом можуть бути такі поняття, як «засідка», «атака», «битва», «похід» тощо.

- Стратегічні терміни, які описують планування і ведення військових кампаній та загальної стратегії війни. Наприклад, «наступ», «командування», «перемовини», «відступ».

- Терміни озброєння, які описують різні види зброї та військової техніки. Це можуть бути терміни на кшталт «ельфійський меч», «ельфійський кинжал», «лук», «стріли», «обладунки».

- Терміни військових звань, тобто назви звань військовослужбовців або представників воюючих воїнств, груп та рас у текстах фентезі: «командир», «лейтенант», «ватажок», «командант», «орки», «гобліни», «ельфи», «назгули», «урук-хайї», «карлики», «Братство Персня», «маг», «Примарна армія», «лучники».

- Терміни, пов'язані з логістикою, які описують постачання, переміщення військових сил та ресурси: «підземні кузні», «транспорт», «запаси».

Стосовно перекладу мілітарних термінів простежується чітка залежність між тим, чи були ці терміни запозичені з реального життя, чи вигадані автором. Для першої категорії таких термінів найчастотнішою трансформацією є перекладацький відповідник, для другої — транскодування (транскрипція або транслітерація).

4. ВИСНОВКИ І НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи зазначене вище, приходимо до висновку, що міфоніми є важливим елементом побудови міфічного світу, а їх переклад у фентезійних текстах вимагає збереження як культурної семантики, так і конотацій, доданих автором, а також зберігати алюзії та інші інтертекстуальні елементи. Це ж стосується і мілітарних термінів, які використовуються у фентезійних текстах, особливо такого масштабу, як «Гобіт» і «Володар перснів». Перспектива подальших досліджень може полягати у вивченні міфонімів українських фентезійних творів та мілітарних термінів та прийомів їх перекладу різними мовами, а також ідіостилю перекладачів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Великорода, Ю. М., & Кернична, Л. І. (2021). Тактики перекладу міфонімів з англійської мови українською в кінематографі (на матеріалі перекладу серіалу «Гра престолів»). *Collection of scientific works «Visnyk of Zaporizhzhya National University Philological Sciences»*, (2), 28-37. <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-2-4>
- Даніліна В. (2012). Поняття про міфічний простір та його основні одиниці найменування персонажів (міфоніми). *Libnas | Library portal of national academy of sciences of Ukraine*.
- Кочерган, М. П. (1999). Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти.
- Курята Ю. В. (2010). Міф на перетині психологічних та філологічних наук. Зб. наук. праць ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка НАПНУ.

- Мироненко, А. М. (2016). *Міфоніми та теоніми англійської мови як семіотична система* [coursework]. <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcontent.freelancehunt.com%2Fsnippet%2Fe19b8%2F1fe07%2F833504%2F%25D0%259A%25D1%2583%25D1%2580%25D1%2581%25D0%25BE%25D0%25B2%25D0%25B0%25D1%258F.docx&wdOrigin=BROWSELINK>
- Толкін, Д. Р. Р. (1985). *Гобіт, або мандрівка за імлісті гори*. Видавництво Веселка.
- Толкін, Д. Р. Р. (2020). *Гобіт, або Туди і звідти*. Видавництво Астролябія / Astrolabe Publishing.
- Толкін, Д. Р. Р. (2022). *Гобіт, або Туди і звідти*. Видавництво Астролябія / Astrolabe Publishing.
- Gunner, S. (2021, May 19). Biography. *The Tolkien Society*. <https://web.archive.org/web/20220822200748/https://www.tolkiensociety.org/author/biography/>
- Tolkien. (n. d.). Elrond's Library – Translations of Tolkien all over the world. <https://www.tolkienguide.com/archive/ElrondsLibrary/>
- Tolkien, J. (2018). The Hobbit, or There and Back again. In Amsterdam University Press eBooks (pp. 277–282). <https://doi.org/10.1515/9781942401223-043>
- Shippey, T. A. (1992). The road to middle-earth. HarperCollins Publishers.
- Skorpenko, O. I. (2007). Мала філологічна енциклопедія.

REFERENCES

- Velykoroda, Yu. M., & Kernychna, L. I. (2021). Taktyky perekladu mifonimiv z anhliiskoi movy ukrainskoiu v kinematohrafi (na materiali perekladu serialu «hra prestoliv»). *Collection of scientific works «Visnyk of Zaporizhzhya National University Philological Sciences»*, (2), 28-37. <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-2-4>
- Danilina V. (2012). Poniattia pro mifichnyi prostir ta yoho osnovni odynytsi naimenuvannia personazhiv (mifonimy). Libnas | Library portal of national academy of sciences of Ukraine.
- Kocherhan, M. P. (1999). Zahalne movoznavstvo: Pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchyykh zakladiv osvity.
- Kuriata Yu. V. (2010). Mif na peretyni psykholohichnykh ta filolohichnykh nauk. Zb. nauk. prats in-tu psykhol. im. H. S. Kostiuka NAPNU.
- Myronenko, A. M. (2016). *Mifonimy ta teonimy anhliiskoi movy yak semiotychna systema* [coursework]. <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fcontent.freelancehunt.com%2Fsnippet%2Fe19b8%2F1fe07%2F833504%2F%25D0%259A%25D1%2583%25D1%2580%25D1%2581%25D0%25BE%25D0%25B2%25D0%25B0%25D1%258F.docx&wdOrigin=BROWSELINK>
- Tolkien D. R. R. (1985). *Hobit, abo mandrivka za imlysti hory*. Vydavnytstvo Veselka.
- Tolkien, D. R. R. (2020). *Hobit, abo Tudy i zvidty*. Vydavnytstvo Astrolabiia / Astrolabe Publishing.
- Tolkien, D. R. R. (2022). *Hobit, abo Tudy i zvidty*. Vydavnytstvo Astrolabiia / Astrolabe Publishing.
- Gunner, S. (2021, May 19). Biography. *The Tolkien Society*. <https://web.archive.org/web/20220822200748/https://www.tolkiensociety.org/author/biography/>
- Tolkien. (n.d.). Elrond's Library – Translations of Tolkien all over the world. <https://www.tolkienguide.com/archive/ElrondsLibrary/>
- Tolkien, J. (2018). The Hobbit, or There and Back again. In Amsterdam University Press eBooks (pp. 277–282). <https://doi.org/10.1515/9781942401223-043>
- Shippey, T. A. (1992). The road to middle-earth. HarperCollins Publishers.
- Skorpenko O. I. (2007). Mala filolohichna entsyklopediia.

Olha Demydenko, Illia Kravchuk, Stanislav Vysotskyi. Reproduction of Mythonyms and Military Terms in Ukrainian Translations of English Fantasy Texts. The article is devoted to the analysis of the phenomenon of mythonyms and military terms on the examples of various translations of the works of J. R. R. Tolkien into Ukrainian. The paper highlights and analyzes the motives for implementing translation decisions regarding the adaptation of the phenomenon of mythonyms for the Ukrainian audience based on the original and translations into Ukrainian of the works «The Hobbit» and the trilogy «The Lord of the Rings». This paper also examines the differences between different translations of books and their impact on understanding the context and mood of the work. The researchers consider the importance of correct translation for understanding Tolkien's mythological world, as well as the features of mythonyms in translation. The authors draw special attention to the military terms used in the studied texts considering two types of military terms used in the fantasy texts, namely, reality-based military terms (used in real world) and fantasy military terms (invented by the writer).

Keywords: military terms; mythonyms; J. R. R. Tolkien; fantasy; mythology; translation transformations.

*Received: December 09, 2024
Accepted: December 18, 2024*